

УДК 75.03+7.07-05(477.87)1933/1948

Штець В. О.

Національний університет
«Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ ПЕЙЗАЖІВ З. ШОЛТЕСА У РАННІЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ (1933–1948)

Штець В. О. Особливості художньої мови пейзажів З. Шолтеса у ранній період творчості (1933–1948). Незважаючи на суттєвий внесок З. Шолтеса у розвиток образотворчого мистецтва Закарпаття, його ім'я рідко фігурує у сучасних мистецтвознавчих розвідках, відтак чимало питань, пов'язаних із його творчістю, залишається нерозкритими. У статті розглянуто мистецький доробок художника у галузі пейзажу у ранній період творчої діяльності, а також запропоновано типологію пейзажних творів З. Шолтеса за способом трактування природи: ліричний камерний пейзаж та епічний пейзаж-картина. У межах вказаних груп класифіковано пейзажі за сюжетно-тематичними ознаками, характером художньої мови та технікою письма. Досліджено особливості творчого методу художника, розглянуто, зокрема, методику роботи в умовах пленеру. На основі мистецтвознавчого аналізу пейзажів художника раннього періоду за композиційними, колористичними та пластичними параметрами робіт визначено основні риси індивідуального художнього почерку З. Шолтеса.

Ключові слова: З. Шолтес, пейзаж, творчий метод, композиція, художньо-стильова концепція.

Штець В. А. Особенности художественного языка пейзажей З. Шолтеса в ранний период творчества (1933–1948). Несмотря на существенный вклад З. Шолтеса в развитие изобразительного искусства Закарпатья и Украины, его имя редко фигурирует в современных искусствоведческих исследованиях, вследствие чего множество вопросов, связанных с творчеством художника, остаются нераскрытыми. В статье рассмотрено творческое наследие художника в ранний период деятельности. Предложена типология пейзажных работ З. Шолтеса по способу интерпретации природы: лирический камерный пейзаж и эпический пейзаж-картина. В рамках указанных групп классифицированы пейзажи по сюжетно-тематическим признакам, характеру художественного языка и технике письма. Исследованы особенности творческого метода художника, рассмотрена его методика работы в условиях пленера. Искусствоведческий анализ композиционных, колористических и пластических параметров пейзажей художника раннего периода позволил определить главные черты художественного почерка З. Шолтеса.

Ключевые слова: З. Шолтес, пейзаж, творческий метод, композиция, художественно-стилевая концепция.

Shtets V. The features of artistic language of Z. Soltes landscapes in the early period of creativity (1933–1948).

Background. Contemporary Ukrainian art criticism shows the increased attention to the problems, processes and names representing the Transcarpathian school of painting as a unique phenomenon of Ukrainian fine arts. Despite the considerable number of publications devoted to this regional school, many issues still remain unanswered and need to be resolved, including little-known aspects of artistic concept and features of the creative method of Zoltan Sholtes. The landscape was the priority genre in his works and have been considered in most of the available publications. Still this group of paintings has not received a scientific interpretation and art-study analysis yet. Such art scholars as G. Ostrovsky, A. Izvoryn, I. Chulipa and others give an overall assessment of the artist's work, drawing attention to the realistic basis of creativity and the impressionistic style of writing. Other researchers, in particular I. Nebesnyk, L. Popova, L. Bixei, are referred more often to biographical facts. At the same time, the artistic value of landscapes of Z. Sholtes determines the need for careful study of his artistic heritage, as well as the peculiarities of his creative method.

Objectives. The objective of this study is to reveal the general artistic and stylistic concept of Z. Sholtes, to analyze colorful, compositional and thematic solutions of his landscape works in 1933–1948, as well as to identify features of the artist's creative method.

Methods. For analysis of original paintings by Z. Sholtes, art criticism categories as well as practical experience of visual, morphological compositional, coloristic, geometric and complex analysis are used. It gives an opportunity to trace the peculiarities of the formation of the artist's creative method, help to identify the characteristic features of colorist and compositional structures in his works.

Results. The creativity of Z. Sholtes can rightly be considered us a phenomenon of Ukrainian fine art history. Having formed under the influence of the leaders of artistic movement of Transcarpathia A. Erdeli and, especially, J. Bokshai, works of Z. Sholtes represented their ideological and artistic principles during the XX century. Also, representing the general value and methodological platform of "Public School of Painting", Sholtes' works demonstrate the effectiveness of this pedagogical and artistic phenomenon, as it was the only professional education of the artist. The constant interest in local themes as a spiritual matrix was not only the basis of creative inspiration for the artist, but also proved the priority of using such a source base (expressed through the regional specifics of human life, traditions and landscape), in the development of the whole direction in the Ukrainian fine art of the twentieth century.

Till now, not so many early landscapes of Z. Sholtes have been preserved, but the available works allow us to show the "starting point" of the artistic creative path.

Landscapes of Z. Sholtes from the 1930s to 1940s made in the watercolors, pastels and oil paintings techniques demonstrate the peculiarity of manners and, at the same time, search for their own creative method, handwriting and fine language. Thus, the works are quite different

in the technique of writing, compositional and colorful solutions, but combined by a living interest in nature, the desire to reproduce both external and internal content.

The research determines the following typology of landscapes of Z. Sholtes: 1. The way of nature interpretation: lyrical chamber landscape and epic landscape-painting; 2. Artistic and stylistic features: a realistic landscape with a detailed composition; impressionistic landscape-sketch with dynamic plastic language and generalization of forms; landscape with dominant work of color and texture; 3. The form and plastic smear: the case contrast smear; vodeling smear; synthesis of expressive smear and monophonic planes; expressive translucent smear; 4. The technique of overlaying the paint: the use of spray paint and lining; "dry" brush and scratching; passion light and transparent shadows; 5. The methodology of using color: accentuating with open color; using complementary colors; special ratio of warm and cold colors (often 1:3); 6. Thematic features: lyrical landscape-sketch; rural landscape-painting with elements of everyday genre; panoramic landscape; chamber landscape with architectural motifs.

Conclusions. *The creative method Z. Sholtes is based on the issue of plenerism. All artist's landscapes were created directly on the open air. An analysis of the early works of Z. Sholtes showed the potential of his art as a colorist and demonstrated his ability to abstract from the objective color in nature, using a palette due to the illumination and air prospect.*

An important aspect of the artist's creative method was the desire to convey not only the "visible" material plot, but also the mood inspired by this plot. This mood in synthesis with an analytical approach and careful observation of nature, a constructive vision of the composition and a further careful drawing of the artist's ability to work on the open air create the perfect "paintings". Since the problems of artistic language and the creative method of Z. Sholtes were not yet fully explored, in the future perspective, the study of the evolution of the creative method of the artist in the mature period of creativity and the discovery of the influence of his work on contemporary landscape painters.

Keywords: *Z. Sholtes, landscape, creative method, composition, artistic and stylistic concept.*

Постановка проблеми. Творчість З. Шолтеса можна по праву вважати визначним явищем в історії українського образотворчого мистецтва. Заявивши про себе у перші десятиліття ХХ ст. у числі перших учнів А. Ерделі та Й. Бокшая, він послідовно протягом творчої діяльності дотримувався принципових методичних постулатів засновників закарпатської школи живопису. Глибокий інтерес до місцевої тематики як духовної та культурної матриці не лише став основою натхнення для художника, але й довів «пріоритет» використання такої джерельної бази у розвитку українського образотворчого мистецтва ХХ ст. Моделлю стабільності мистецьких пріоритетів художника може слугувати свідоме обмеження ним жанрового діапазону сферою пейзажу (окрім поодиноких, але вартих уваги звернень до портрету, побутової картини та натюрморту) та реалістично-імпресіоністичним методом трактування природи. По-

дібна захищеність від необгрунтованих експериментів та апеляція виключно до пейзажу мала глибоко вмотивований внутрішній зміст, дозволяючи художнику максимально розкрити його власну «картину світу». Ідучи власним шляхом у пошуку «квінтесенції» закарпатського пейзажу, художник створював промовисті образи регіональної природи. За будь-якої композиції, живописної задачі чи пластичного трактування, спільним у творчості З. Шолтеса залишається їх внутрішній закарпатський зміст. Мистецтвознавчий аналіз творів З. Шолтеса раннього періоду допоможе увиразнити ступінь їх новизни у контексті культурного розвитку Закарпаття та загалом доповнить історію українського образотворчого мистецтва. Обраний у публікації часовий відтинок окреслюється раннім періодом творчості — роками душпастирської діяльності митця у верховинських селах (від часу закінчення ним Ужгородської духовної семінарії до часу заборони на Закарпатті греко-католицької церкви, вимушеної відмови художника від сану та повернення в Ужгород).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогоднішній день не існує комплексного ґрунтовного аналізу творчості З. Шолтеса. Його ім'я незмінно фігурує у наукових працях, присвячених дослідженню закарпатської регіональної школи, водночас наявні матеріали містять короткі коментарі з приводу діяльності митця, без заглиблення у проблему естетичних параметрів його творів та творчого методу. Аналіз корпусу публікацій по темі, зокрема праць Є. Недзельського (О. Изворіна), Г. Островського, Л. Попової, Л. Біксей, І. Небесника, засвідчує наявність лакун у розкритті естетично-змістової програми художника, висвітленні художніх особливостей та своєрідності його робіт. 2009 року автором був виданий альбом «Золтан Шолтес», де зібрано каталог робіт художника, подано деякі біографічні дані та короткі мистецтвознавчі характеристики творів митця. Окремі розвідки про З. Шолтеса спорадично з'являлись у супровідних каталогах до персональних показів художника (передмови Ю. Сташка [12], В. Павлова [3], І. Чуліпи [9], Л. Філіпа [11]). Водночас у даних публікаціях увага частіше зосереджена на біографічних даних митця та декларуванні З. Шолтеса як представника закарпатської школи живопису, відтак такі важливі питання, як особливості творчого методу та художня мова творів, залишаються нерозкритими.

Метою роботи є вияв художньо-стильових особливостей пейзажів З. Шолтеса раннього періоду творчості, розкриття творчого методу художника та класифікація творів за параметрами стилю, способу трактування природи, характером художньої мови, сюжетно-тематичними ознаками та технікою письма.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Пейзажний жанр репрезентує найбільш вагому та мистецьки-вартісну сферу професійної діяльності З. Шолтеса. На сьогодні збережено не так багато його ранніх пейзажів, проте наявні роботи дозволя-

ють показати ту відправну точку, з якої митець почав свій професійний творчий шлях. «Його творча продуктивність у ті роки була виключно висока: щороку з'являлись десятки закарпатських пейзажів — зимових, літніх, весняних, осінніх, етюдів і композиційних картин. Поступово кристалізується образний світ художника, вбираючи в себе поетичне багатство закарпатської природи...» — так відгукується про ранню творчість художника Г. Островський [8, с. 133].

Пейзажі З. Шолтеса 1930-х рр., виконані у техніках акварелі, пастелі та олійного живопису, демонструють своєрідність манери та водночас пошук власного творчого методу, почерку та образотворчої мови. Відтак будучи різними за технікою написання, композиційними та колористичними вирішеннями, ці пейзажі об'єднані живим інтересом до природи, прагненням відтворення як зовнішнього, так і внутрішнього її змісту. Особливо цікавими є пастельні етюди художника 1935–1945 рр., з мотивом церкви в с. Ужок. Роботи є виконаними майже з однієї локації приблизно в один час доби, засвідчуючи прагнення художника до уважного вивчення природи та спроби відтворення тих атмосферних змін, що впливають на колір, тон та форму об'єктів пейзажу. Темні суцільні тіні на передньому плані в етюді 1936 р. засвідчують передвечірній час написання, коли сонце вже досить низько, а світло-тональні співвідношення між предметами особливо загострені. Це зумовлює відповідну колористичну палітру етюд з обмеженим діапазоном відкритих кольорів. З. Шолтес кольором «втягає» простір, взявши за основу чорний папір. Кілька відтінків зеленого, синього, сієна та кадмій жовтий формують палітру і при цьому дають не графічну, а саме живописну «картину». Використання штриха по формі (прийом, який буде застосовуватись З. Шолтесом у зрілий період творчості) задає в етюді враження руху та повітряної вібрації. Інша пастель із мотивом церкви в Ужку демонструє більш ранній час доби, коли сонце практично в zenіті, від чого тіні скорочуються, а загальний колорит втрачає тон, висвітлюється, набуває більшої кількості нюансів. Художник розігрує кольорові відношення, враховуючи також реальний колорит природи — складний колір вигорілої літньої трави, чисте насичене небо, багаті на відтінки тінюві партії. Невеликі за розміром, ці пастелі демонструють уміння молодого митця легко абстрагуватись від сприйняття предметного кольору в природі та помічати кольори, зумовлені освітленням та віддаленістю предметів. Варто додати, що згадані пастелі у числі інших були демонстровані З. Шолтесом на його першій персональній виставці 1937 р. й отримали чимало схвальних відгуків у пресі. Й. Бокшай, зокрема, про них висловлювався: «Яскравими барвами скоро намальовані речі — як імпресіоністи малюють — виражаючи хвилинний настрій художника, який намагається якомога

швидше захопити сонячний день, оранжеве світло, сині тіні, кольорові контрасти» [2].

Виконана дещо пізніше пастель «Гірський пейзаж», що відтворює широчінь карпатської долини, має більш організовану кольорову гаму та панорамну композицію, яку З. Шолтес розвиватиме у подальші роки. Фактично композиція, де 1/4 полотна займає небо, у центрі картини зав'язується основний мотив чи сюжет та майже порожня площа першого плану, зустрічатиметься у пейзажах З. Шолтеса постійно. У «Гірському пейзажі» менше експерименту з відкритим кольором. Художник шукає гармонію в нюансі, організовує палітру так, що глядач фізично відчуває глибину долини, плановість мотиву, матеріальність пролісків, людських осель, доріг. Художник використовує класичний колористичний прийом, вирішуючи світла теплими відтінками, а в тінях працюючи глибоким нюансованим ультрамарином. Багатоманіття нюансів останнього дозволяє художнику чітко розібратись із простором, надавши матеріальності на передньому плані та «розчинивши» в силуетах гір. Варто відмітити уміння художника обирати сюжет, який дозволяє грати з тоном, формою та напрямом штриха, фактурами окремих елементів. Подібна чотирьохпланова композиція присутня в олійних роботах цих самих років «Осінь» (1948) та «Карпати» (1948). В обох пейзажах основні домінуючі групи елементів займають дві середні частини полотна. Перша чверть композиції — нейтральний простір — схил чи галявина, що «готують» глядача до основного центрального мотиву. У пейзажі «Осінь» центральну частину композиції займають селянські хати. Художник дещо перебільшує їх масштабність, відтак ніби наближує глядача до осель горян. Колористика пейзажу — яскрава та соковита, побудована на улюбленому З. Шолтесом співставленні холодних синьо-фіолетових та теплих охристо-зелених кольорів, — задає загальний оптимістичний тон. Композиція «Карпат», при подібному конструктивному поділі, суттєво відрізняється за колористичним вирішенням та загальним тональним балансом. Візуально художник розділяє полотно навпіл рядом ялинок, за якими на задньому плані відкривається широка панорама. Ялини та перший план вирішені у загальному темному тоні та прочитуються спільним мереживним силуетом на загальному тлі гірського хребта значно світлішого тону. Загостривши таким чином контраст планів до межі, художник зумів реалістично відтворити глибину простору та масштаб. У цьому пейзажі можна відмітити перші риси майбутніх панорамних пейзажів із епічною величчю мотиву та картинним розмахом.

Основу творчого методу художника складають принципи пленеризму. Працюючи на пленері, художник ніколи не починав роботу відразу кольором по чистому полотні чи картоні. В основі твору завжди лежить ретельно опрацьований підготовчий рисунок. Саме наявність живописної ідеї-образу,

навіяної мотивом природи, та подальший чіткий конструктивний рисунок відкривають можливість художнику створювати, працюючи на пленері, довершені «картинні» твори. Умовну конструктивність пейзажу З. Шолтеса підкреслено повторами деталей чи площин на полотні, що задає відповідний ритм, посилюючи відчуття панорамності та просторовості в роботі.

Найчастіше у період 1930–1940-х рр. З. Шолтес працював над ліричним камерним пейзажем, знаходив романтичні настроєві куточки в навколишній природі та сільських вуличках. «Патріархальна ідилічність настроїв, співзвучних самому укладу і плину життя закарпатського селянства» — так визначає характер сьогочасних творів дослідник І. Чуліпа [9, с. 7]. Олійні твори «Сільське подвір'я» (1936), «Взимку» (1937), «Костринська церква» (1938), «Пейзаж з хатками» (у кількох варіантах, у т. ч. у техніці акварелі) (1940), «Зимовий пейзаж» (1941), «Осінь» (1948), «Пасіка» (1948) унаочнюють фрагменти середовища, звичного для буденного життя З. Шолтеса. Як і в пастельних роботах, митець демонструє власні задатки колориста, віртуозно передаючи кольоровою палітрою не лише реальні видимі об'єкти у середовищі з передачею плановості, об'єму та світла, але, головне, відтворює у кожній окремій роботі *цілком різний настрій*. У творі «Сільське подвір'я» передана передгрозова мить. Мажорне звучання контрастної глибокої палітри насичених кольорів дозволяє безпомилково відчутти стан атмосфери. Улюблене поєднання кобальту синього світлого, кадмію жовтого та відтінків краплаку загострюють увагу на центральній частині композиції — деталізованій, проте не промальованій, адже художник моделює об'єкти масштабним корпусним мазком, від чого відчуття стихії, що наближається, стає ще більш реальним. Цілком протилежним є настрої «дрімаючого» на світанку села у роботі «Взимку» — спокій, умиротворення, захоплення лірикою зимового ранку. Художник дуже вдало обирає колористику та манеру роботи з мазком. На противагу попередньому пейзажу, тут домінує холодний, побудований на тонких нюансах м'який колорит, посилений теплим жовто-рожевим небом та лісируванням на передньому плані. Загострені контрасти дають місце нюансам тону і кольору, відтворюючи ледь вловимий серпанок, за рахунок чого силуети й форми втрачають чіткість та матеріальність.

Інший настрій та образ — зимовий пейзаж «Костринська церква». Художник у цій роботі вдається до цілком імпресіоністичних прийомів творення образу. Він пише світло, досліджує видозміну простору та об'єктів під дією яскравого зимового освітлення. Це один із ряду ранніх пейзажів З. Шолтеса, що дали змогу критикам вести мову про типовий для нього колорит, «... побудований на соковитій гамі холодних тонів, пожвавлений вкрапленнями теплих тонів, що посилюють мажорне

звучання свіжості і живопису» [9, с. 8]. Професійне зростання художника як колориста простежується у пошуку складних нюансів предметного коричневого кольору (стовбурів дерев та дерев'яної церкви), який охоплює діапазон від оливково-зеленого та помаранчевого до рожево-фіолетового та синього. Тут, на відміну від сьогочасних пастелей, художник не шукає гармонії співвідношень відкритого кольору, а інтерпретує натуру широкою гамою складних відтінків. Такий самий імпресіоністичний підхід демонструє наповнений світлом настроєвий «Зимовий пейзаж» (1941). Митець вдається до улюбленого прийому — акцентування теплим охристо-жовтим кольором у загалом холодному колориті, побудованому на нюансах кобальту фіолетового світлого та цирулеуму, відтак, робота набуває життєрадісного життєствердного настрою. Загальна гама твору висвітлена, художник відмовляється від темних тонів та лише трохи загострює тональність у силуеті паркану. На контрасті до напівпрозорих тіней звучить світло, змодельоване пастозним матеріальним мазком. У цій роботі, чи не вперше для себе, художник вводить у пейзажний мотив людину, започаткувавши новий цикл та запрограмувавши «людську присутність» як неодмінний атрибут своїх творів на далеку перспективу. У подальшому навіть панорамний краєвид «населений» постатями горян. Художник ніби розмірковує про співвідношення людини та навколишньої природи, про тонкі опосередковані зв'язки між ними. Людина у творі З. Шолтеса є часткою карпатського мікрокосмосу, «духовної матриці» Закарпаття. У кількох пейзажах наступних років людина «оживляє» натуру та взаємодіє з нею. «Закарпатський пейзаж» (1946), «Село біля річки» (1946) — приклади органічного співіснування горян та вираженої через стихію води та гір природи, що стала прихистком для житла, людини й визначила плин самого її життя.

Загалом, дослідивши пейзажі З. Шолтеса 1930–1940-х рр., можемо визначити наступну їх типологію за способом трактування природи: ліричний камерний пейзаж (найчастіше зустрічається у ранній творчості) та лірико-епічний пейзаж-картина із залученням ширших панорамних точок зору (художньо проблематику яких художник розвиватиме у наступні роки).

Також за художньо-стильовими ознаками можемо виділити наступні типи робіт: 1) реалістичний пейзаж із деталізованою композицією; 2) імпресіоністичний пейзаж-етюд із динамічною пластичною мовою та узагальненням форм; 3) пейзаж із домінуючою роботою кольору та текстури. Аналіз технічних характеристик та пластичних засобів художника дозволяє здійснити наступну класифікацію робіт: 1) за формою та пластикою мазка: корпусний контрастний мазок; моделюючий мазок; синтез виразного мазка та однотонних площин; експресивний напівпрозорий мазок; 2) за технікою накладання фарби: використання розрідженої фарби

та лісірування; «сухий» пензель та прошкрябування; пастозне світло та прозорі тіні; 3) за методикою використання кольору: акцентування відкритим кольором; використання поряд доповнюючих кольорів; особливе співвідношення теплих та холодних кольорів (часто 1:3). Аналіз сюжетно-тематичного наповнення показав звернення художника до ліричного пейзажу-етюду з природними мотивами; сільського пейзажу-картини з елементами побутового жанру; панорамного пейзажу; камерного пейзажу з архітектурними мотивами.

Висновки. Мистецтвознавчий аналіз ранніх творів З. Шолтеса (1933–1948) засвідчив його потенціал як колориста та продемонстрував уміння абстрагуватись від предметного кольору в натурі, використовуючи палітру, зумовлену освітленням та повітряною перспективою. Важливим аспектом творчого методу художника було прагнення передати не лише «видимий» матеріальний сюжет, але й нав'язаний цим сюжетом образ та відповідний настрій. Цей «настрійний» образ у синтезі з аналітичним підходом та уважним спостереженням за природою, конструктивне бачення композиції та подальший ретельний рисунок відкривають можливість художнику, працюючи на пленері, створювати довершені «картинні» твори. Також доведено, що у ранній період творчості у пейзажах З. Шолтеса з'являються композиційні та тематично-сюжетні знахідки, які в майбутньому стануть основою творчого методу. Прикметною рисою робіт художника визначено виражений нахил до художньої гармонізації побаченого. Рисами індивідуального почерку митця є характерна вібруюча мова письма а-ля прима; композиційна побудова з високою лінією горизонту та порожнім переднім планом; колористика з домінуванням синьо-фіолетових, рожевих та охристо-помаранчевих відтінків; використання візуально активного моделюючого мазка поряд із прозорими узагальненими площинами; особливе співвідношення теплих та холодних відтінків (часто 1:3).

Оскільки проблематика художньої мови та творчого методу З. Шолтеса досі не була комплексно досліджена, в **подальшій перспективі** — дослідження еволюції творчого методу митця у зрілий період творчості та вияв аспектів впливу його творчості на сучасних художників-пейзажистів.

Література:

1. Біксей Л. Золтан Шолтес. Сторінки життя і творчості [Текст] / Л. Біксей // Золтан Шолтес. 1909–1990 : альбом / упоряд. В. Штець. — Л. : Ладекс, 2009. — 240 с. : іл.
2. Бокшай И. Виставка образов о. З. Шолтейса [Текст] / И. Бокшай // Неделя. — 1937. — Ч. 1–2.
3. Золтан Шолтес [Образотворчий матеріал] : альбом / автор вступ. ст. В. Павлова. — К. : Мистецтво, 1973. — 36 с. : іл.
4. Золтан Шолтес. 1909–1990 [Образотворчий матеріал] ; [Текст] : альбом / упоряд. В. Штець ; вступ. ст. В. Штеця, Л. Біксей. — Л. : Ладекс, 2009. — 240 с. : іл.
5. Изворин А. Сучасні руські художники [Текст] / А. Изворин // Зоря–Најнал. — 1942. — Р. 2. — Ч. 3–4. — С. 387–415.

6. Небесник І. Творчість видатних художників Закарпаття [Текст] / І. Небесник. — Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2005. — 74 с.
7. Недзельский Е. На выставке картин Золтана Шолтеса [Текст] / Е. Недзельский // Русский народный голос. — № 127. — 1936. — 29 декабря.
8. Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття [Текст] / Г. Островський. — К. : Мистецтво, 1974. — 200 с.
9. Персональна виставка творів заслуженого художника УРСР Золтана Шолтеса [Образотворчий матеріал] : каталог / упоряд. Ю. Мошай ; передм. І. Чуліпи. — Ужгород : Карпати, 1989. — 46 с. : іл.
10. Попова Л. Золтан Шолтес. Подорож у часі [Текст] / Л. Попова // Новини Закарпаття. — 1999. — № 105–106. — 24 липня. — С. 12.
11. Філіп Л. Меморіальна кімната заслуженого художника України З. І. Шолтеса в закарпатському обласному краєзнавчому музеї [Текст] / Л. Філіп. — Ужгород : [б. в.], 2003. — 12 с. : іл.
12. Ювілейна виставка творів Золтана Шолтеса, присвячена 60-ти річчю від дня народження художника [Образотворчий матеріал] : каталог / упоряд. Г. Бикова ; вступ. ст. Ю. Сташко. — Ужгород : Закарпатська обласна картинна галерея ; Закарпатська обласна друкарня, 1971. — 36 с. : іл.

References:

1. Biksey, L. (2009). Zoltan Sholtes. Storinky zhyttya i tvorchosti [Zoltan Sholtes. Pages of Life and Creativity]. In *Zoltan Sholtes 1909–1990*. (V. Shtets, comp.). Lviv : Ladeks. (In Ukrainian).
2. Bokshay, Y. (1937). Vystavka obrazov o. Z. Sholteysa [Exhibition of images of Z. Sholteys]. *Nedelya — Week*, 1–2. (In Russian).
3. Pavlov, V. (Author of entry). (1973). *Zoltan Sholtes*. Kyiv : Mystetstvo. (In Ukrainian).
4. Shtets, V. (Comp.). (2009). *Zoltan Sholtes. 1909–1990*. (V. Shtets, L. Biksey, the authors of introduction). Lviv : Ladeks. (In Ukrainian).
5. Izvorin, A. (1942). Suchasni ruski khudozhnyky [Modern Rusyn Painters]. *Zorya–Hajnal*, 3–4, 387–415. (In Ukrainian, In Russian).
6. Nebesnik, I. (2005). *Tvorchist vydatnykh khudozhnykiv Zakarpattya* [Creativity of the Outstanding Artists of Transcarpathia]. Uzhgorod : Vyd-vo V. Padyaka. (In Ukrainian).
7. Nedzelskiy, Ye. (1936, October 29). Na vystavke kartin Zoltana Sholtesa [At the Exhibition of Paintings of Zoltan Sholtes]. *Russkiy narodnyy golos — Russian Folk Voice*, 127. (In Russian).
8. Ostrovskyy, H. (1974). *Obrazotvorche mystetstvo Zakarpattya* [The Fine Art of Transcarpathia]. Kyiv : Mystetstvo. (In Ukrainian).
9. Moshay, Yu. (Comp.). (1989). Personalna vystavka tvoriv zasluženoho khudozhnyka URSR Zoltana Sholtesa [Personal Exhibition of Works of Honored Artist of the Ukrainian SSR Zoltan Sholtes]. (I. Chulipa, the author of introduction). Uzhgorod : Karpaty. (In Ukrainian).
10. Popova, L. (1999, July 24). Zoltan Sholtes. Podorozh u chasi [Zoltan Sholtes. Trip in Time]. *Novyny Zakarpattya — News of Transcarpathia*, 105–106, 12. (In Ukrainian).
11. Filip, L. (2003). *Memorialna kimmata zasluženoho khudozhnyka Ukrayiny Z. I. Sholtesa v zakarpatskomu oblasnomu krayeznavchomu muzei* [Memorial Room of Honored Artist of Ukraine Z. I. Sholtes in Transcarpathian Regional Museum of Local Lore]. Uzhgorod : n. ed. (In Ukrainian).
12. Bykova, H. (Comp.). (1971). *Yuvileynna vystavka tvoriv Zoltana Sholtesa, prysvyachena 60-ty richchyu vid dnya narodzhennya khudozhnyka* [Anniversary Exhibition of Works of Zoltan Sholtes Dedicated to the 60th Anniversary of the Artist's Birthday]. (Yu. Stashko, the author of introduction). Uzhgorod : Zakarpatska oblasna kartynna halereya ; Zakarpatska oblasna drukarnya. (In Ukrainian).